

BİLGİ KAYNAĞI OLARAK EFEMERANIN KENT ARŞİV VE MÜZELERİ İÇİN ANLAMI VE APİKAM ÖRNEĞİ*

Mehmet Ali AKKAYA**

Öz

Bilgi ve bilgi merkezleri dünyasında fazlası ile görmezden geliniyor olmasına karşın, toplumsal yaşama dair aracısız en yalın bilgilerin aktarımını yapan efemera, diğer bilgi kaynaklarına oranla günlük yaşamın içinde kendine çok daha kolay yer edinebilen materyallerdir. Toplumsal yaşama dair aracısız en yalın bilgilerin aktarımını yapan efemera, diğer bilgi kaynaklarına oranla günlük yaşamın içinde kendine çok daha kolay yer edinebilirler. Bu yanı ile bir efemera, ait olduğu dönemin sosyal ve kültürel yaşamına ilişkin pek çoğu eşsiz son derece anlamlı bilgilere ev sahipliği yapar. Kent arşivleri ise bilgi merkezi türleri içinde kültürel ve sosyal yaşam ile doğrudan ilişkisi en yüksek düzeyde olması beklenen ve parçası olduğu toplumsal yaşamın geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki bağın sürekliliği açısından önemli roller üstlenen kurumlardır. Bu çalışmada; efemeranın bilgi dünyası ve kültür tarihi açısından önemi genel olarak vurgulanarak, kurumsal yapısı, bilgi merkezi kimliği ve hizmet hedefleri açısından Türkiye’de ilk olma özelliğini taşıyan Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM)’nin efemera koleksiyonu üzerinden efemeranın kent tarihi ve kent yaşamının dünden bugüne gelen evrimindeki rolü ve anlamı ortaya konulmuştur. Ağırlıklı olarak yarı yapılandırılmış betimleme yönteminden yararlanılarak yürütülen çalışmada, görüşme tekniğinden de yararlanılmış ve kurumun kalıcı ve geçici arşiv envanterinin analizi yapılmıştır. Elde edilen bilgiler efemera konusundaki toplumsal algının ve özen eksikliğinin temelde APİKAM kullanıcılarında da mevcut olduğunu, kurum yöneticilerinin ise genel olarak daha bilinçli ve özenli hizmet vermeye çalıştığını göstermiştir. Araştırma, efemeranın bilgi dünyasındaki yeri ve önemine dikkat çektiği, kent arşivlerinde bu konuda yaratılacak farkındalığa katkı sağladığı oranda amacına ulaşmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent Arşivi, Efemera, Arşiv Belgesi Olarak Efemera, APİKAM, APİKAM Efemeraları.

* Bu çalışma, 25-27 Nisan 2018 tarihleri arasında Ankara’da gerçekleştirilen Geçici Belgelerin Kalıcı Etkisi: I. Uluslararası Efemera Çalışmaları Sempozyumu’nda sözlü olarak sunulan bildiri metni esas alınarak kurgulanmış ve geliştirilmiştir.

** Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, (mali7akkaya@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-5590-8743).

THE MEANING OF THE EPHEMERA AS A SOURCE OF INFORMATION FOR CITY ARCHIVES AND MUSEUMS AND EXAMPLE OF APIKAM

Abstract

Regardless of the fact that being ignored by the world of information and information center, the ephemeras which make the most plain information transfer regarding the communal living without intermediaries, are the materials that can be found much easier in daily life compared to other sources of information. The ephemeras which transfers the most plain information about the communal living without any intermediaries; can get a place in daily life more easier than other sources of information. With this aspect, an ephemera hosts the extremely meaningful information many of which are unique regarding the social and cultural life of its period. In case of City Archives, they are the foundations expected to have the highest level of direct relationship with the cultural and social life among information centers and assuming important roles in the sense of the continuity of the bond between the past, today and future of the social life. In this study; efemera the world of knowledge and the importance of cultural history in general with emphasis on the organizational structure, information center, carrying the first of its kind in Turkey in terms of identity and service targets Ahmet Pristina Izmir City Archive and Museum (APIKAM) is the ephemera collection over efemera the history of the city and urban life Its role and meaning in the evolution that came from yesterday to today has been revealed. Conducting the study in which mainly the semi-structured descriptive method is used it is also benefited from the interview technique and the permanent and temporal inventory of the foundation is analysed. Information obtained has shown that communal perception and negligence regarding to ephemeras is in principle valid for also the APIKAM users. In case of foundation managers, study has also shown that they try to provide a service more consciously and attentive in general. Research will have reached its goal as long as it drawn attention on to the position and importance of ephemeras in information world and provided awareness which to be created on this issue in city archives.

Keywords: City Archive, Ephemera, Ephemera As Archive Document, APIKAM, APIKAM Ephemeras.

Giriş

İnsanın bilgi gereksinimi ve bilgi kullanma pratiğinin, yaşamsallığı ile birlikte başladığı kabul edilir. On binlerce yıllık geçmişe dayanan arkeolojik kalıntılar ve bu kalıntılardan elde edilen bilgiler de söz konusu kabulü doğrular niteliktedir. Birey odaklı ortaya çıkan bilgi gereksinimi ve bilgi kullanma pratiği, insanoğlunun evrimi ile birlikte zaman içinde bireyselin yanı sıra toplumsal ve hatta kurumsal bir kimlik de kazanmıştır. Bilgi edinme ve kullanma pratiğinin getirdiği deneyimlerle şekillenen bu sürecin her aşaması kendi bilgi kaynaklarını, bilgi kayıt ortamlarını ve bilgi taşıyıcılarını yaratmış ve insanlığa sunmuştur. Aynı zamanda insanoğlunun evrimleştirdiği toplumsal rollerin ortaya çıkışının da temel katalizörü olan bu dönüşümün değişmeyen tek unsuru ise bilginin kendisidir.

En kısa ama aynı zamanda en kapsamlı yaklaşımla “bilginin evrimi” olarak ifade edilebilecek bilgi odaklı değişim ve dönüşüm süreci içinde tarihe mal olan ve bilginin evrimine yön veren bazı aktörler ortaya çıkmıştır. Bilgiye dair sunulan gösterinin başrol oyuncularını olarak da telaffuz edilebilecek bu aktörlerin en önemlileri arasında yazının icadı, her türden ilkel yazı araçları, papirüs, parşömen, kâğıt, rulo, kodeks, kitap, devingen harfli basımevinin icadı, gazete, dergi, bilgisayar sayılabilir. Şüphesiz sözü edilen aktörlerin yalnız bilgi dünyası için değil, bilginin bir biçimde etkilediği tüm alanlarda görmezden gelinemeyecek anlam ve önemleri vardır. Ancak bilginin günümüz toplum yapısına adını verecek ve her açıdan en önemli sermaye kaynağı olarak kabul görecektir kadar güçlü bir niteliğe ve disiplinler üstü bir kimliğe kavuşmasında, yukarıda bir kısmı sıralanan asıl aktörlerin dışında figüran olarak tanımlanabilecek daha az bilinen ve telaffuz edilen aktörlerin de katkısı vardır. Bunlardan biri de efemeradır.

Basit bir yaklaşımla kitap dışı, kağıt, gri ya da muhtelif materyal olarak tanımlanan¹ efemera, bir veya birkaç gün anlamlı ve geçerli olacak biçimde üretilen, gündelik hayatın önemli bir bölümüne karşılık gelen, ilgilisi için değerli ve hatta eşsiz bilgiler barındıran bilgi kaynağıdır. Bilgi ve bilgi merkezleri dünyasında fazlasıyla ile görmezden geliniyor olmasına karşın, toplumsal yaşama dair aracısız en yalın bilgilerin aktarımını yapan efemera, diğer bilgi kaynaklarına oranla günlük yaşamın içinde kendine çok daha kolay yer edinebilen materyallerdir. Bu yanı ile efemera, bilginin evrimi içerisinde bilginin üretimi ve paylaşımında yaşanan zenginleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan ve bilginin evrimine farklı açılardan önemli katkılar sağlayan bilgi ürünleridir.

Bilginin evrimi yalnız bilgi kaynaklarını, kayıt ortamlarını ve aktarıcılarını değil, bilgi merkezleri dünyasını da doğrudan etkilemiştir. Genellikle arşivle başlatılan bu değişim ve çeşitlenme sürecinin en yeni ve hızla büyüyen fertlerinden biri ise kent arşivleridir. “Ülkelerin merkezi yönetimlerine bağlı taşra teşkilatlarının arşivlerini gerçek ve tüzel kişiler ile yarı kamusal kuruluşların sahip oldukları arşivleri içine alan ve bu arşivlerin tek çatı altında korunduğu kurumlar”² olarak tanımlanabilecek kent arşivlerinin en önemli özelliği yerelliktir. Bu özellik aynı zamanda kent arşivleri ile bilgi kaynağı olarak efemerayı birbirine en çok yaklaştıran ortak paydadır. Zira bir efemera da genellikle sınırları belirli olan bir alanda kullanılmak/tüketilmek üzere üretilmiştir. Resmi ve özel organizasyonlar kadar bireylere ait belgeleri/dokümanları derleyen ve bu nedenle koleksiyonunun önemli bir bölümü eşsiz/tek olan kent arşivleri Türkiye’de de hızla artmakta, popülerlik kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır.

1 C. E. Makepeace, *Ephemera: A book on its collection, conservation and use*, Gower Publishing Company Limited, Hants, 1985, s.4.

2 G. Baydur, “Yerel Araştırmalarda Arşivlerin Değeri”, *Türk Kütüphaneciliği*, C.17, S.3, 2003, s.264.

Bu çalışmada, kent arşivleri açısından ilk olma kimliği ile ön plana çıkan Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi (APIKAM)'nin sahip olduğu ya da geçici bir süre gerçek sahiplerinden alarak kullandığı efemera koleksiyonu hakkında bilgi verilerek, bu koleksiyonun kurum bilinirliği, kullanılabilirliği ve bilgi kaynağı zenginliği açısından taşıdığı anlam ve önemin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ardından, elde edilen veriler ışığında, efemera türünden bilgi kaynakları aracılığı ile APIKAM'ın bilinirliğini ve hizmet kalitesini arttırmaya yönelik öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Betimleme yönteminden yararlanan çalışmanın APIKAM'a ilişkin güncel bilgilerin derlenmesi ve efemera koleksiyonuna ilişkin ayrıntıların öğrenilmesi sürecinde kurum yönetici ve çalışanları ile yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış veri toplama tekniği kullanılmıştır. Araştırma, APIKAM'ın efemera koleksiyonuna ve önemine dikkat çektiği, efemera aracılığı ile APIKAM'dan yararlanan kullanıcı sayısının artmasına katkı sağladığı, kullanıcıların beklentilerinin karşılanması seviyesinin iyileştirildiği ve kurumun şehirde bilinirlik düzeyine etki ettiği oranda amacına ulaşmış olacak ve değer kazanacaktır.

1. Terminoloji ve Tanım

Günümüzde kullanılan pek çok sözcük gibi, kaynağını Antik Yunan ya da Roma kültürlerindeki kullanım biçimlerinden alan efemera sözcüğünün evrimine bakıldığında, farklı alanlarda telaffuz edilen çoklu bir terminolojik ağının olduğu görülür. Terminolojik düzlemde ve bilimsel ilişkide, efemera sözcüğünün aynı anda farklı disiplinlerin kavramları arasında yer aldığı ve/veya bir disiplinler arasında sözcük kullanımının bitiş başlangıç ilişkisi ile tüketildiği zamanlar vardır.³ Bu durum, terminolojik olarak efemera sözcüğünün ne denli homojen bir niteliğinin olduğunun göstergesidir. Bu çeşitliliğin efemera özelinde günümüz bilim dünyasındaki devamı ise efemera olarak tanımlanabilecek bilgi kaynaklarının ve kayıt ortamlarının kesin sınırları henüz çizilemeyen niceliksel ve niteliksel zenginliğidir.

Zoolojiden botaniğe, toplumbilimden bilgebilime kadar farklı disiplinlerin terminolojisinde kullanılan efemera sözcüğünün günümüzdeki katalizörü ise “günlük olayların tarihine karşı duyulan merak” biçiminde özetlenebilir. Bu kimlik dönüşümünün en önemli gerekçesi ise günümüzde araştırmaların giderek daha güçlü bir biçimde sosyal tarih konularına yönelmesi⁴ ve efemera türü bilgi taşıyıcıların da bu alanın en önemli bilgi kaynaklarından biri olmasıdır. Bununla birlikte efemera sözcüğünün dünyada toplumsal boyutta kullanım yaygınlığı

3 D. P. Daly, *Community, ephemera and archives*, Doktora Tezi. Arizona Üniversitesi, Arizona, 2016, s.81.

4 İ. Keskin ve Ş. N. Somer, “Efemera Koleksiyonu Oluşturmada Arşivcinin Rolü”, *Prof. Dr. K. Gülbün Baydur'a Armağan*, Ö. Külcü, T. Çakmak ve N. Özel (Yay. Haz.), Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, 2012, s.35.

ve anlaşılabilirliği olan bir kavram olduğunu söylemek olanaklı değildir. Çünkü efemera sözcüğü hala sınırlı bir alanın ve kullanıcı grubunun terminolojisinde karşılık bulmaktadır.

Literatüre bakıldığında efemera sözcüğünün etimolojik kökeni ve tanımına yönelik çok sayıda ve farklı noktalara odaklanan ele alışın olduğu görülmektedir. Çalışmanın sınırları düşünüldüğünde söz konusu tanımların tamamının bu çalışmada ele alınması olanaklı değildir. Bu nedenle efemera sözcüğünün tanımı ve etimolojik kökeni konusunda genel ve araştırmacılar tarafından üzerinde en çok fikir birliğine varılan yaklaşımlara yer verilmiştir.

Disiplinler üstü bir yaklaşımla; çok sayıda baskısı yapılan ve dağıtılan, ancak kitap, dergi ve broşür gibi malzemelerin dışında kalan, özel bir zamanda ve özgün bir amaç için üretilen, acil bir eylemi gerektirmeyen, yararlılığı değişken olan, birincil ve ikincil kaynak niteliği taşıyan, gerçek değeri zamanla anlaşılan, yazılı, basılı ve elektronik materyal⁵ olarak tanımlanan efemera, Antik Yunanda “bir günden fazla dayanamayan” anlamına gelen ephemerón sözcüğünün çoğuludur. Antik Yunancada *ephēmerón*, “bir gün ömrü olan Mayıs böceği”nin adıdır. Bu kelimeden türetilen *ephēmerós* sözcüğü ise “günlük” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin Yunancada “gün” anlamına gelen *emeros* sözcüğü ile birleşiminden türetilerek İngilizceye giren ephemera sözcüğü de “kısa ömürlü şeyler”in nitelemesidir.⁶

Efemera sözcüğünün etimolojik evrimi kısaca şu şekildedir; 14. yüzyılın sonlarında İngilizce *ephemerón* sözcüğünün çoğulu olan *ephemera* biçimi ile ve “bir günden fazla dayanmayan” anlamıyla tıbbi bir terim olarak kullanılmaya başlanan efemera sözcüğü, 16. yüzyıl sonlarında tekil haliyle “bir günde solan çiçek”, ya da “ömür çok kısa süren böcek” anlamında kullanılmıştır. 17. yüzyılın başında “geçici” anlamı ile günlük konuşma dilinde kullanılan efemera, 18. yüzyılda “kısa süreli ilgi çeken şeyler ya da kişiler” ve “geçici ömürlü şeyler”i ifade eden sözcük olmuştur.⁷ Efemeranın günümüzdeki kullanımı ise, çoğul kelimeler olan *trivia* (önemsiz şeyler) ve *memorabilia* (hatırlanmaya değer şeyler) kelimelerinden etkilenmiş; bu yüzden mevcut tanım, sadece kısa bir süre var olan veya kullanılan ya da beğenilen/yararlanılan şeyler ve başlangıçta sadece kısa bir süre için yararlı ya da popüler olması beklenen toplanabilir materyaller⁸ şekline dönüşmüştür.

5 İ. Keskin ve Ş. N. Somer, “Efemeranın Bir Bilgi Kaynağı Olarak Değerlendirilmesi”, *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı Cilti II*, F. M. Emecan, İ. Keskin ve A. Ahmetbeyoğlu (Haz.), Timaş, İstanbul, 2013, s.205-206.

6 D. Algan, Ö. Ayhan, C. Besen, S. Erkoç ve B. Görel, “Türkiye’de Efemera ve Efemeristler”, 2014, s.3, <http://repository.bilkent.edu.tr/password-login>, (Erişim: 12.02.2018).

7 “Ephemera”, *Online Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/word/ephemera>, (Erişim: 09.03.2018).

8 Ş. N. Somer ve İ. Keskin, “Bilgi Kaynağı Olarak Efemera ve Türleri”, *Bilgi Dünyası*, C.13, S.2, 2012, s.442.

Terminolojik bağlam, etimolojik köken ve kelimeye yüklenen anlamların değişimindeki evrim dikkate alındığında, ağırlıklı olarak kitap dışı materyalleri kapsayan efemera; genellikle kâğıttan yapılmış ve iki boyutlu, uzun soluklu kullanımı ve saklamayı gerektirmeyen, günlük yaşamın günlük temposunda bir gereksinimi karşılarken dahi çok fark edilmeyen gelip geçici materyal olarak tanımlanabilir.

Verilen tanımlardan yola çıkılacak olursa, efemeranın malzeme çeşitliliği açısından çok ama çok geniş bir alanı kendine paydaş edindiği söylenebilir. Bu bağlamda efemera türleri temel olarak: Levhalar, etiketler, bardak altlıkları, başlıklı kağıtlar, sertifikalar, çıkartmalar, faturalar, fişler, çizimler, kağıt paralar, konferans salonu oturma planları, kartlar, oy pusulaları, bandroller, yolcu listeleri, resimler, yoklama defterleri, gümrük damgaları, kitap hediye çekleri, kitap ayraçları, kaşeler, kulüp afişleri, kişiler tarafından oluşturulan defterler/sayfalar, kitap aralarına sıkıştırılan notlar, alışveriş notları, müsvedde defterleri, puro sargıları, kağıt oyuncaklar, güverte planları, süslü kağıtlar, besin değerlerini gösteren kağıtlar, rehberler, vitrinlere yapıştırılan ya da elle yapılan ilanlar, sağlıkla ilgili faturalar/ kağıtlar, bağış listeleri, taslaklar, resim defterleri, ehliyetler, kitap gömleği/kılıfı, oyun kağıtları, hediye kuponları, tebrik kart ve telgrafları, davetli listeleri, kartpostallar, broşürler, zarflar, fakslar, biletler, saat tarifeleri, gezi programları, haritalar, duvar şemaları, müzik ile ilgili kağıtlar, kapaklar, kupürler, kupür defterleri, tahvil ve senetler⁹ şeklinde listelenebilir.¹⁰ Bu çalışmanın odağını oluşturan APIKAM da bu malzemelerden pek çok örneğin sahibi ya da sergileyicisi kimliği ile ülkemizde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

2. Efemeranın Tarihsel Evrimi

20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte hızla değişik disiplinlerden araştırmacıların yanı sıra farklı motivasyon kaynakları olan meraklıların da ilgisini çekmeye başlayan sosyal tarih araştırmaları sayesinde cazibesi sürekli artan efemeranın tarihsel geçmişi ve bu sürecin insanlık için anlamı çok sığdır. Başka bir ifadeyle, taşıdıkları bilimsel öneme karşın efemeranın özellikle sosyal süreçlere ilişkin belgesel ve bilgisel değerleri geç fark edilmiştir.¹¹ Geride kalan yüzyıla kadar daha çok efemeranın ve bilgi kaynağı olarak öneminin farkına varan çok az sayıda kişi ya da kurumların ilgisi ile yetinmek zorunda kalan efemera, son 50-60 yıldır nitelik ve nicelik açısından büyük, hatta bağımsız koleksiyonlara dönüşmüştür.

9 Şüphesiz bu listeyi daha da uzatmak olanaklıdır. Ancak çalışmanın kapsamı da dikkate alınarak, verilen örneklerin efemera hakkında genel bir fikir oluşturmak adına yeterli olacağı değerlendirilmiştir.

10 Somer ve Keskin, *a.g.m.*, s.452-453; S. İnceoğlu, "Efemera Kavramı ve Avrupa'daki Bilgi Merkezlerinden Örnekler", *Bilgi ve Belge Çalışmaları: Özel Arşivlerde Teori ve Uygulama*, T. Karatepe, E. Y. Şentürk ve V. Saydam (Ed.), Hiperyayın, İstanbul, 2017, s.216.

11 J. Burant, J, "Ephemera, Archives, and Another View of History", *Archivaria*, S.40, 1995, s.192.

Tarihte “bilinen ilk efemerist” aynı zamanda parlamento üyeliği ve donanma komutanlığı da yapan ünlü İngiliz günlükçü Samuel Pepys (1663–1703)’tir.¹² Pepys, çeşitli edebiyat ürünleri ve etiketler toplarken, diğer bir öncü efemerist John Bagford ise kitap kapakları biriktirmiştir. S. Bankes ve Baron A. Salomon von Rothschild 19. yüzyılın; Sir A. Heal ve J. Johnson ise 20. yüzyılın dikkat çeken, efemera toplayıp kendi koleksiyonlarını oluşturan efemeristleridir.¹³

Tarihsel süreçte değerlendirildiğinde, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ilk efemera dernekleri kurulur. İngiltere’de 1975 yılında Maurice Rickards tarafından kurulan “Ephemera Society”nin bu alandaki ilk dernek olduğu kabul edilir.¹⁴ Kütüphaneler, müzeler, üniversiteler ve derneklerin yanı sıra yirmiden fazla ülkeden koleksiyoner üyesi olan¹⁵ Ephemera Society, günümüzde de efemera dünyasının en önemli kanaat önderlerinden biridir. Zaman içinde bu tür derneklerin yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte sayısı ve etkinlik sahası artmıştır.¹⁶ Aynı zamanda bu alanda dünyaya rehberlik eden diğer öncü sivil toplum kuruluşları sırasıyla; The Ephemera Society of America (1980), The Ephemera Society of Australia (1987) ve The Ephemera Society of Canada (1989)’dır.¹⁷

Ülkemizde efemera olgusunun ortaya çıkışı daha yakın bir tarihe dayanmaktadır. Türkiye’deki efemera ilişkin ilk oluşum 1920’lerin ilk yarısında kurulan “Samsun Kulübü”dür. 15 Temmuz 1925 tarihinde ülkemizde ilk kartpostal değiş tokuşunu düzenleyen kulüp, bu tür etkinlikleri kapanana kadar düzenli olarak sürdürmüştür.¹⁸ Ülkemizdeki pul koleksiyonerlerinin bir araya gelerek 1948 yılında İstanbul Filatelistler Derneği’ni kurmaları atılan diğer önemli bir adımdır. Öyle ki, bazı alan araştırmacıları için bu derneğin kurulması ülkemizde efemera tarihinin başlangıcı olarak kabul edilir. Zaman içinde filatelist derneklerinin sayısının artması ile 1962 yılında Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu kurulmuştur.¹⁹

Türkiye’de efemera alanı ile ilgili ilk dernek ise “Kâğıt Arkeologları Derneği” adı ile 1996 yılında faaliyete geçmiştir. Başta efemerayı tanıtıcı nitelikte

12 İnceoğlu, *a.g.e.*, s.211.

13 Ş. N. Somer ve İ. Keskin, “Efemera Bulunduran/Derleyen Yerler: Bir Değerlendirme”, *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe/İsmail E. Erünsal’a Armağan 2. Cilt: Edebiyat ve tasavvuf Kütüphanecilik ve Arşivcilik*, H. Aynur, B. Aydın ve M. B. Ülker (Haz.), Ülke, İstanbul, 2014, s.1070; İnceoğlu, *a.g.e.*, s.212.

14 S. de Beaumont, “The Ephemera Society Celebrating 40 Years”, *The Ephemera Society*, 2015, <http://www.ephemera-society.org.uk/articles/ephsoc.html> (Erişim: 22.03.2018).

15 “About the Ephemera Society”, *The Ephemera Society*, 2018, <http://www.ephemera-society.org.uk/about.html> (Erişim: 13.03.2018).

16 A. Kaya, *Efemera Koleksiyonlarının Derlenmesi, Tanımlanması, Erişimi ve Korunması: İstanbul Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Tüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015, s.9.

17 Burant, *a.g.m.*, s.189.

18 Algan, Ayhan, Besen, Erkoç ve Görel, *a.g.e.*, s.6.

19 İnceoğlu, *a.g.e.*, s.213.

düzenlediği kurslar olmak üzere, ülkemizde efemera bilinci ve farkındalığına arttırmayı hedefleyen pek çok etkinlik düzenleyen ve kitap basan derneğin, Efemera Bülteni adında bir de yayını vardır. 1997 yılında yayınlanmaya başlanan bülten, efemera adı ile bağımsız yayınlanan ülkemizin ilk, dünyanın ise üçüncü bülteni olmuştur.²⁰

Dünyada ve Türkiye’de efemera derneklerinin kurulması ve yürüttükleri etkinlikler, efemera koleksiyon malzemelerinin piyasa oluşturmasında, konu ile ilgili yayınların artmasında, resmi tarihin dışında kalan gündelik yaşama ilişkin belgelere olan merakın genişlik ve derinlik kazanmasında, koleksiyoncuların bilinçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra; efemera olgusu sadece bir hobi ve hatta eğlencelik olmaktan çıkmış; efemera tarihi ve bilimsel bir tabana oturtularak bu bilinç ve özenle ele alınmaya, saklanmaya, korunmaya başlanmıştır.

Biçimsel özellikleri, içerdiği bilgiler, kullanım amacı ve kavramın tarihsel gelişimi birlikte değerlendirildiğinde, efemeranın tarihsel evriminde bilgi, bilgi taşıyıcılar ve bilgi kaynakları kadar bu türün üzerinden bilgiye verilen önemin de değiştiği görülmektedir. Bu değişim söz konusu materyallerin temel özelliklerini de başkalaştırmıştır. Bilgi odaklı yaklaşımla, efemeranın temel özellikleri Somer ve Keskin tarafından şu şekilde ortaya konulmuştur;²¹

Kısa süreli bir amaç için ve düzensiz olarak üretilirler,

Acil kurumsal bir eylemi gerektirmezler,

Biriktirmek amacıyla üretilmezler,

Çoğunlukla basılı, yazılı ve resimlidirler, ancak günümüzde elektronik de olabilmektedirler,

Bir amaç için özel olarak üretilirler,

Kısa ömürlüdürler ve devamları yoktur,

Resmi ve gayri resmi olabilirler,

Gerçek değerleri zamanla anlaşılır, Genellikle konuya ilgi duyan koleksiyoncular tarafından koleksiyon malzemesi olarak değerlendirilirler,

“İvır zıvır” ürünler olarak görülüp küçümsenirler,

Kütüphanecilik ve arşivcilik tekniği açısından değerlendirildiğinde, bilgi kurumlarının standart uygulama ilkelerine göre tasnif edil(e)mezler,

Yararlılığı değişkendir,

Birincil ya da ikincil kaynak olarak değer görürler,

Dayanıksızdırlar,

20 Algan, Ayhan, Besen, Erkoç ve Görel, *a.g.e.*, s.8.

21 Somer ve Keskin, *a.g.m.*, 2012, s.444-445.

Genel bakış açısı dolayısıyla günlük yaşamın bölük pörçük (parçalar halindeki) dokümanlarıdır.

3. Bilgi Kaynağı Olarak Efemeranın Bilgi Merkezlerindeki Yeri

Bilgi Çağının en temel niteliği, bilginin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar toplumun tüm katmanları ve yaşam alanları için güç unsuruna dönüşmesi şeklinde özetlenebilecek bir değişiklik getirmiş olmasıdır. Aynı zamanda yoğun rekabet anlamına gelen bu toplumsal yapıyı şekillendiren diğer bir unsur da denetlenemeyen bilgi artışıdır. Bu değişim bir yandan yeni bilgi kaynakları ve kayıt ortamları ve bilgi aktarıcılarının hayatımıza girmesini sağlarken, diğer yandan da aslında hayatımızda var olan ancak bilgi taşıyıcısı ve aktarıcısı olma niteliğini çok fark etmediğimiz ya da görmezden geldiğimiz bazı bilgi kaynaklarını dikkat çeker ve değer verilir hala getirmiştir. Söz konusu yönelimin yıldızını en çok parlattığı materyallerden biri de efemeradır. Özellikle sosyal tarih araştırmalarına ve bu araştırmaların sonuçlarına duyulan ilginin artması ile ivmelenen efemera merakı, hatta tutkusu, yukarıda kısaca özetlenen tarihsel evrimin ışığında efemerayı bilgi merkezleri için de önemli bir bilgi kaynağı olma noktasına taşımıştır.

Efemera materyal türünün çok çeşitli olmasının dışında, bu türden kaynakların üretildikleri anın yanı sıra, öngörülemeyen bir biçimde hemen her zaman farklı özelliklere sahip meraklılarının/ilgilenenlerinin olması, efemera bulunduran ya da derleyen kurumlar hakkında kesin sınırlar belirlemeyi güçleştirmektedir. Bununla birlikte, efemera konusunda dünyada en çok atfı yapılan kişilerden biri olan Makepeace “kimler efemera malzeme toplar” sorusuna yanıt olarak şunları listelemiştir;²²

Kütüphaneler

Kurum kayıt ofisleri ve/veya arşivleri

İşletmeler

Yerel hükümetler (yönetimler)

Dernekler

Özel toplayıcılar (koleksiyonerler)

Bireyler

Hangi tür olursa olsun, bir bilgi kaynağını değerli kılan şey o kaynağın bir gereksinime karşılık gelmesidir. Bilgi kaynağının sosyal, kültürel, eğitimsel vb. farklı düzlemlerde olabilen gereksinimleri karşılama noktasındaki

²² Makepeace, *a.g.e.*, s.25-31.

yeterliliğini görebilmenin en sağlıklı yolu ise söz konusu bilgi kaynağının en doğru biçimde düzenlenmesi ve kullanıma hazır hale getirilmesi ile mümkün olabilir. Bu noktada da bilgi dünyasında bilgi merkezlerinin rolü başlamaktadır. Teknolojinin, özellikle bilişim teknolojinin sağladığı maharetle günümüzde bilgi merkezleri tarafından toplanan, düzenlenen, korunan ve kullanılan bilgi kaynaklarının tür ve sayısı sürekli artmaktadır. Bazı bilgi merkezlerinin elinde bulunan ve bilgi dünyasında çok yaygın olmayan bilgi kaynağı türü hem o bilgi merkezi için önemli bir toplumsal saygınlık kaynağı, hem de kullanıcılar için yeri doldurulamaz bir bilgi gereksinimi giderme aracıdır. Efemerayı bilgi merkezlerinin ilgi odağı haline getiren şey de bu değişimdir.

Günümüzde özellikle yazılı kültürel mirasın en önemli aktarım araçlarından biri olduğu yaklaşımı tartışmasız kabul gören efemera, başka bilgi kaynaklarında dikkat çekmeyen popüler kültürün bazı alanları için en derinlikli ve belgesel bilginin geleceğe aktarılmasını sağlayan bilgi kaynaklarıdır.²³ Bu kimliklendirme, efemerayı bilgi merkezlerinin doğal bilgi kaynaklarından biri kılmaktadır. Bu bağlamda efemera'nın bilgi merkezleri açısından asıl önemi, sosyal tarih ve popüler kültür araştırmalarının yöneldiği ve toplumun daha önce araştırılmamış konularının araştırılması ve açıklanmasında gereksinim duyulan kaynak eksikliğini ortadan kaldıracı en potansiyelli bilgi taşıyıcısı olmasıdır.²⁴

Belirli bir fonksiyonu yerine getirmek için üretilmiş olan efemera, kullanıcılarına geçmişten bir anı yeniden hatırlama ve değerlendirme fırsatı verirler. Bu açıdan başta kitap olmak üzere, bilgi merkezlerinde bulunan diğer bilgi kaynaklarında bulunmayan kendine özgü bir anımsatma, öğretme yeteneği vardır. Toplumsal yaşamın gereği olarak insanlar ticaret, sanat, spor, sağlık vb. alanlarda geride kalan yaşanmışlıkları anımsamak, bunlardan ilham almak hatta anılarına dönüp mutlu olmak isterler. Bu noktada sosyal hafızanın kurumsallaşmış depoları olan kütüphaneler, arşivler ve müzeler aralarında efemera'nın da bulunduğu bilgi kaynakları aracılığı ile söz konusu etkileşime ev sahipliği yapması beklenen kurumlardır.²⁵ Bununla birlikte efemera, sınırlandırılmış kültürel yaşamla karakterize olduğundan, kamu ya da özel alanda genellikle belirli olaylarla ilişkilidir ve ilişkilendirilir.²⁶ Efemera malzemeleri ve bilgi taşıyıcılarının bilgi merkezlerinin temel bilgi kaynaklarından birine dönüşmesindeki gecikmenin önemli nedenlerinden biri de sınırlılık durumudur.

Bilgi merkezleri ve bu merkezlerde gerçekleştirilen bilginin düzenlenmesi işlemleri, biçimsel zenginlik ve içerik çeşitliliği nedeni ile zaman zaman doğru

23 Burant, *a.g.m.*, s.190.

24 Keskin ve Somer, *a.g.e.*, 2013, s.209.

25 J. Mussell, "The Passing of Print", *Media History*, C.18, S.1, 2012, s.81.

26 T. G. Young, "Evidence: Toward a Library Definition of Ephemerata", *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage*, C.4, S.1, 2003, s.17.

yorumlanamama ya da odaktan uzaklaşılma sorunu yaşanabilecek efemerayı ilgilileri açısından daha kolay içselleştirilebilen bilgi kaynaklarına dönüştürür. Bu noktada efemeranın bilgi taşıyıcısına dönüşmesi adına görsel belgeler için belirlenmiş olan nitelik (muhteva) ve nicelik kriterlerini karşılaması beklenir.²⁷ Çünkü efemera türü belgelerin farklı yapıları, söz konusu yararlanma kriterlerinin tamamının bu türden bilgi taşıyıcıları için de uygulanabileceğini göstermektedir.²⁸ Bilgi merkezlerinde derme geliştirme unsurları olarak telaffuz edilen kriterlerle örtüşen bu ölçütler, efemeranın bilgi merkezlerinde bilgi kaynağı olarak kimliklendirilmesini kolaylaştırmaktadır.

*“Efemera, farklı muamele edilmiş ya da diğer dokümanların ihmal edebilecekleri nitelikteki ayrıntıları gösteren bir türdür ve çoğu kez içeriği, dili ve çizgisel tarzı ile bir durumun veya bir dönemin ruhunu çağrıştırarak iletir”.*²⁹ Bu bağlamda sanat dallarının hemen tamamı, basım ve grafik tasarım, ekonomi, ticaret ve sosyal yaşam gibi alanları anlatan tarihçeler, dilbilim, edebiyat, reklam, pazarlama, biyografi çalışmaları başta olmak üzere, efemera pek çok disiplin ve ilgi alanının temel bilgi kaynağı olabilir.³⁰ Tüm bu ilişkilendirmeler efemeranın öngörülemez çeşitliliği ve sıra dışı cazibesi ile birleştiğinde, bu birleşme de bilgi dünyası ile birlikte düşünüldüğünde, efemeranın bilgi kaynağı olarak bilgi merkezlerindeki yeri çok açıktır. Sosyal tarihe olan merakın sürekli artması ise bu yeri daha değerli hale getirmektedir.

4. Efemeranın Kent Arşivleri ve Müzeleri İçin Anlam ve Önemi

Efemera hangi türden kurumlar ya da kişiler tarafından biriktirilirse biriktirilsin, temelde iki yaklaşımla ele alınırlar. Konuya bağlı düzenleme ya da materyale bağlı düzenleme. Bilgi merkezlerinin hizmet yeterlilikleri ve bilgi kaynaklarının organize edilip kullanılmasına ilişkin uygulamaları dikkate alındığında, seçilecek her iki düzenleme yönteminin de bilgi merkezlerinde karşılığı vardır. Kaynağı ne olursa olsun, efemeranın bilgi merkezlerinde gruplandırılması, bir yandan onun konusunu ve/veya fiziksel özelliklerini, diğer yandan ise mesleki bakış açısını yansıtır biçimde yapılmaktadır.³¹

27 F. Acun, “Görselden Tarih Yazmak”, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, V. Engin ve A. Şimşek (Ed.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s.427.

28 Keskin ve Somer, *a.g.e.*, 2013, s.210.

29 *A.g.e.*, s.210.

30 D. E. Kyvig, ve M. A. Marty, *Yanbaşımızdaki Tarih*, N. Özsoy (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2011

“Ephemera: The Stuff of History: Report of The Working Party on Ephemera Set Up By CILIP (The Chartered Institute of Library and Information Professionals)”, 2003, http://CILIP_Ephemera_the_stuff_of_history.pdf (Erişim: 21.02.2018); Keskin ve Somer, *a.g.e.*, 2013; M. Launder, “Saving Printed Ephemera: Setting Priorities in Preserving Evidence of The Everyday”, *Current Studies in Librarianship*, C.26, S.1/2, 2002; Makepeace, *a.g.e.*; N. Hadley, “Access and Description of Visual Ephemera”, *Collection Management*, C.25, S.4, 2001; Somer ve Keskin, *a.g.e.*, 2014.

31 Kaya, *a.g.e.*, s.18.

Kütüphaneler ve müzeler efemerayı, kuruluş amaçlarına ve/veya konulara gösterilen ilgiye bağlı olarak gruplandırabilmektedirler. Bu yaklaşımda konusal bir tasnif üzerinde durulur ve sergileme mantığı bu yaklaşımda etkin bir rol oynar.³² Arşivlerde ise, efemeranın geleneksel düzenleme ilkelerinin dışında ele alınması ve tasnif edilmesi yoluna gidilmektedir. Bu nedenle de arşivcilikte efemera, bir türden ziyade, arşiv fonlarıyla işlevsel ilişkisi kopuk olan veya hiç olmayan ve belli nitelikler taşıyan belgelerin topluca isimlendirilmesiyle oluşan ancak “sonradan suni olarak geliştirilmiş bir kaynak grubu” olarak değerlendirilmektedir.³³ Sonradan erişilen ve düzenlenen kaynak grubu olma yaklaşımı, aynı zamanda efemerayı kent arşivlerinin ilgi alanına taşıyan temel özelliklerden biridir.

Efemera malzemeler genel olarak;

Sosyal efemera (doğum, ölüm ilanları, parti/toplantı ve etkinlik davetiyeleri);

Eğitimsel efemera (diplomalar, sertifikalar teşekkür/takdir belgeleri);

Eğlence/gösteri efemerası (posterler, biletler, programlar)

Askeri, tıbbi ve kentsel efemera(, işe alma/askerlik belgeleri, reçeteler, prospektüsler);

Politik efemera (siyasi kampanyalar ile ilgili el ilanları, afişler, tamponlara yapıştırılan çıkartmalar);

Ticari efemera (makbuzlar, fişler, mönüler, ürün paketleri) türlerinde gruplandırılır.³⁴

Bu türlerinin tamamında, ilgili kişi ya da kurum açısından efemerayı daha dikkat çekici hale getiren ortak ölçütlerden biri de efemeranın yerellik özelliği, anlamı ve değeridir. Çünkü sosyal ya da kültürel tarihten söz ediyor olmak öncelikle yerel bakış açısını ve ilgiyi odaklamak anlamına gelir. Tüm efemeratik bilgi kaynakları öncelikle efemeranın üretildiği ya da paylaşımı sunulduğu bölgede ve o bölge halkı/insanı için anlamlı hale gelir. Daha fazla efemeratik bilgi kaynağının birlikte değerlendirilmesi ile ilgilenilen alana ilişkin daha genel bilgilere ve yargılara varılır. Yerellik söz konusu olduğunda ise ilk akla gelecek bilgi merkezleri kent arşivleri ve müzeleridir.

Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri sözlüğünde “*özel ve/veya tüzel kişiler tarafından üretilen veya alınan, arşivsel değere sahip belgeleri belirli standartlar dahilinde seçme, koruma ve kullanıma sunmaktan sorumlu kurum ve bunların saklandığı yer*”³⁵ şeklinde tanımlanan arşivler, bünyelerinde bulundukları bilgi ve belgeler

32 Somer ve Keskin, *a.g.m.*, 2012, s.450.

33 *A.g.m.*, s.449.

34 Kaya, *a.g.e.*, s.19.

35 *Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü*, S. Karakaş, F. Rukancı ve H. Anameriç (Ed.), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.34.

aracılığı ile toplumun kültürünü, örf ve adetlerini, yaşam biçimini, sosyal yapısını, kurumlarını ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koyarak bu yöndeki her türlü bilgi gereksiniminin karşılanmasını sağlarlar. Genel olarak “*sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı*”³⁶ şeklinde tanımlanan müzeler, insanlığın uygarlık tarihine ilişkin objeleri, kalıntıları, her türden bırakıtlar ile veri ve kaynakları doğal ortamında ve/veya bu amaç için inşa edilmiş mekânlarda toplayan, düzenleyen ve görüp bilgilenecek isteyenlere bu fırsatı sunan kurumlardır. Toplumun eğitsel, sanatsal, tarihsel ve siyasi duyarlılığının artırılması için vazgeçilemez önemde olan müzeler, toplumun kültürel altyapısını geliştiren temel dinamikler arasında yer alır.

Kent arşivleri şehrin geçmişine ve bugününe ait yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, kentle ilişkisi olan aileler ve kentte yaşayan gerçek kişiler ile özel hukuk ilkelerine bağlı tüzel kişiler tarafından üretilen belgelerin ve bilgi malzemelerinin korunduğu, derlendiği ve kullanıma sunulduğu, genellikle de yerel yönetimler tarafından işletilen bilgi merkezleridir.³⁷ Kent arşivleri, başta yerel tarih ve yerel kültür ile ilgilenen araştırmacılar olmak üzere kent sakinlerine ve tüm ilgililere açıktır. Temel ilgi odağı insan toplulukları, insanların birbirleriyle olan iletişimleri ve bu insanların yaşadıkları ortak mekân olan kent müzeleri ise kent adeta kimliğinin bir parçasıdır. Kent müzesinin ismini taşıdığı ketin tarihini, toplumsal, sosyolojik, kültürel, coğrafi, ekonomik, siyasi, etnik, dini, yerel vb. mirasını ve özelliklerini konu alan ve bu anlayışa yönelik bir koleksiyonu vardır. Aynı zamanda bünyesinde toplumsal ve sosyal tarih üzerine oluşturulmuş bir arşiv ya da belleği de barındırabilir. Bir kent müzesinin işaret edilen amaçlar doğrultusunda belirlenmiş stratejisi ve vizyonu vardır.³⁸ Hizmet politikasını da bu amaç ve vizyondan ilham alarak belirler.

Kent arşivi ve müzeleri ise yukarıda kısaca değinilen görevleri üstlenmesi gereken toplumsal bilgi merkezleridir. Bu bağlamda kent arşivi ve müzelerinin kent kimliğinin, kent tarihinin ve kent kültürünün ortaya çıkartılması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konularında topluma karşı sorumlulukları vardır. Kapsam, işlev ve amaçları düşünüldüğünde, kent arşivi ve müzeleri, parçası oldukları toplumların yerel, tarihsel ve kültürel açıdan kentteki örgün eğitimi de destekleyen öğrenme ve bilgilene alanlarıdır. Bu sorumlulukları layığı ile yerine getirmek aynı zamanda kurumlar açısından – sürekliliklerinin de en önemli garantisi olarak– toplumsal kabul ve saygınlık anlamına gelecektir. Söz konusu sorumluluklar, amaçlar, (beklenen) hizmet

36 “Müze”, *Türk Dil Kurumu*, 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aba609308fe49.00848491 (Erişim: 13.03.2018).

37 M. A. Akkaya, “A Research on Awareness Level of Ahmet Piriştina İzmir City Archive and The Museum (APİKAM) in The Town, As The Earliest Form of Turkey”, *Türk Kütüphaneciliği*, C.29, S.3, s.502.

38 D. Aytokmak, *İstanbul Kent Müzesi İçin Yeni Yaklaşımlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.28-29.

yeterlilikleri ve hedeflenen toplumsal kimliğin kazanılması açısından, kent arşivi ve müzelerinin mümkün olan her türden bilgiyi, bilgi kaynağını, taşıyıcısını ve aktarıcısını ilgilileri ile buluşturabiliyor olması son derece belirleyicidir. Efemera bu açıdan kent arşivleri ve müzelerinin en öznel, ilgi çekici, yeri en zor doldurulabilecek ancak aynı zamanda en son keşfedilen malzemesidir.

Üretildikleri anın ardından zaman içinde toplanan; sosyal, kültürel ve tarihi olaylar hakkında kanıt niteliği taşıyan bilgiler içeren; yerel olana özgü ayrı değeri ve buna bağlı olarak ilgilenenleri olan efemera, bu yönleri ile kent arşivleri ve müzelerinde bulunması/sergilenmesi doğal kabul edilen, hatta olması gereken bilgi kaynaklarıdır. Özellikle yerel düzeyde gerçekleştirilen birçok etkinliğe ilişkin süreçlerin takibi sağlıklı şekilde –bazen de yalnız-efemera ile mümkün olabilmektedir.³⁹ Kent arşivi ve müzelerinin her şeyden önce yerellik vurgusu ile kendini tanımladığı, hizmet verdiği ve varlık nedenini gerekçelendirildiği dikkate alındığında, efemeranın kent arşivi ve müzeleri için bir tercih değil, gereklilik olduğu ifade edilebilir. Söz konusu gereklilik aynı zamanda efemeranın kent arşivi ve müzeleri dünyasındaki anlam ve önemini resmidir.

5. Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi'nde Bulunan/Sergilenen Efemeraya Dair...

Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM), İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından, kentin tarihi geçmişi ile kültürel varlıklarını korumak, bu değerleri tanıtmak ve böylece kent sakinlerinin yaşadıkları çevreye yönelik bilinç ve duyarlılıklarını arttırmak amacıyla 10 Ocak 2004 tarihinde kurulmuştur. APİKAM'ın kuruluş hedefi sadece bir bölge evrak/doküman deposu olarak hizmet vermek değil, toplanan belgelerin bilimsel olarak tasnif edilmesi ve bu sürecin bilgisayar teknolojisi ile desteklenmesiyle modern bir arşiv olmaktır.⁴⁰ Bugün gelinen noktada Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi arşivi, müzesi, toplantı salonları ve kütüphanesiyle, İzmir kentinin tarihsel değerlerine ve kültürel zenginliklerine kolayca ulaşılabilen bir kaynak merkezi durumundadır. Koleksiyonu, bu koleksiyonun kullandırılma biçimi, kurumsal kimliği, hizmet yetenek ve yeterlilikleri ile Türkiye'de bir ilk örnek olan kurum, aynı zamanda İzmir Büyükşehir Belediyesinin de resmi kurum arşividir. Bu açıdan ele alındığında hem resmi bir kurum, hem de kamusal hizmet veren dışa dönük bir kentsel kültür birimi –İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal ve Kültürel İşler Daire Başkanlığı'na bağlı bir müdürlük- olarak hizmet veren kurum, arşiv ve müze olmak üzere iki ana birimden oluşmaktadır.⁴¹

39 Somer ve Keskin, *a.g.e.*, 2014, s.1076-1077.

40 F. Yılmaz ve S. Yetkin, *İtfaiye Binası'ndan İzmir Kent Müzesi Arşivi'ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2002, s.33-37.

41 Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi(APİKAM), <http://www.apikam.org.tr> (Erişim: 17.03.2018).

3.592 m² arazi üzerine 1.024 m² kullanım alanı bulunan APİKAM binasının bir kısmı, 1.440 cilt Osmanlıca ve yaklaşık 20.000 cilt Latin alfabesiyle basılmış gazete ile 5.000 el yazması eser için tahsis edilmiştir. Bu koleksiyonun tamamı İzmir Milli Kütüphanesi'ne aittir. Bunun yanı sıra APİKAM'da sayısı 250'yi bulan bağışçılardan alınan 5.000'e yakın orijinal, 1.000'den fazla kopya bağış materyal ile İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne ait Tutanak Defterleri ve Encümen Karar Defterleri tasnif edilmiş şekilde korunmaktadır. Tutanak Defterleri 1930-1980 yılları Encümen Karar Defterleri ise 1959-1987 yılları arasına aittir.⁴²

APİKAM'da arşiv biriminin amacı; İzmir'e ilişkin her türlü resmi ve özel yazılı belgelerin, 19'uncu ve 20. yüzyıl İzmir yerel basın koleksiyonlarının, İzmir kentine ait fotoğraf, resim, biyografi, monografi, ve istatistiki verilerin toplanarak günümüz koşullarında değerlendirilip düzenlenerek araştırmacıların ulaşabilecekleri biçimde sunulması şeklinde belirlenmiştir.⁴³ Ancak kurum, kendilerine ulaşan her belgenin koleksiyona katılamayacağı, derlediği belgelerin tarihi ve hukuki bir değere sahip olması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, saklanması ve ayıklanması edilmesi gereken belgeleri öncelikli olarak detaylı bir ön-tasnif aşamasından geçirmektedir. Arşive alınmasına karar verilen belgeler için sürecin işleyişi şu şekildedir: Belgeler aynı anda hem mikrofilm kopyalarının alındığı, hem de bilgisayar ortamına aktarımın gerçekleştiği hybrid kamera servisine gönderilir. Arşive mikrofilm olarak katılan materyaller sonrasında mikrofilm tarama servisinde elektronik ortama aktarılır. Bu aşamadan sonra belgeler toz, ışık ve nem gibi özel koşulları dikkate alınarak düzenlenmiş depolara yerleştirilir. Dijital kopyaları alınan arşiv malzemelerinin görüntüleri özel olarak hazırlanmış yazılım programına aktarılır. Böylece görüntülere elektronik ortamda erişim olanağı sağlanır ve daha önceden tanımlamaları yapılan belgelerle eşleştirmeleri gerçekleştirilir. Arşivlenmiş belge ve fotoğraflar, 40'a yakın bilgisayarın bulunduğu ve APİKAM'ın arşiv bölümünde yer alan araştırma salonunda kullanıma sunulmaktadır. Araştırma salonu aynı zamanda açık raf sistemiyle çalışan ve yaklaşık 12.000 dermesi bulunan Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi kütüphanesine de ev sahipliği yapmaktadır. Aynı mekânda yer alan iki adet toplantı salonunda ise çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmekte, İzmir'deki özel ve kamu kuruluşlarının toplantı yeri taleplerine uygun koşullar doğrultusunda cevap verilmektedir.⁴⁴

42 A.g.a.

43 Akkaya, a.g.m., s.506.

44 Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, a.g.a.

Resim 1. Bilet ve Fiyat Listesi.

Kaynak: APİKAM, 2018

Kent arşivlerinin en önemli kaynağı hiç şüphesiz o kentin sakinleri, kentlilerdir. Kentin belleği olan Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, İzmirliğin unutulmaya yüz tutmuş, sararmış fotoğraf albümleri, kartpostalları, yıllar önce tutulmuş günlükleri, anı objeleri, otobüs ya da sinema bileti gibi bağışlarıyla sürekli zenginleşmektedir. Her biri kendi çapında bir kültür hazinesi olan bu belgeler, kentin eşsiz belleği ve sosyo-ekonomik tarihinin başlıca kaynaklarıdır.⁴⁵ Kurumun arşiv koleksiyonu içinde, özellikle de bağış materyaller arasında, farklı türlerden ciddi sayıda efemera malzemeler de yer almaktadır.⁴⁶ Bu noktada APİKAM'ın politikası; mümkünse efemera malzemenin

45 A.g.a.

46 Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi'nin sahip olduğu ya da geçici bağış yöntemi ile

kuruma bağışlanmasını sağlamak, gerekmesi durumunda satın almak, bunlar olanaklı değilse kopyasını edinmek ya da belgenin mülkiyetine sahip olan kişi ya da kurumların izni ile malzemeyi geçici süre kurum bünyesinde sunmaktır. Malzemenin satın alınması, bağışlanması ya da geçici süre kullandırma hakkının verilmesinde karşılaşılan en önemli sorun mülkiyet sahiplerinin malzemelerine gösterilecek özen konusunda kuruma kuşkuyla yaklaşmalarıdır. Bu kuşku malzemenin mülkiyetinin APİKAM'a devredilmesi konusunda da bir çekince yaratmaktadır. APİKAM'ın bu süreçteki temel eylem ilkesi, öncelikle kurum ya da kişilerde güven oluşturmaktır. Bununla birlikte, mülkiyet sahiplerine söz konusu malzemelerin kurum bünyesinde olması durumunda ilgilileri ve bu malzemelerin gerçek değerini bilenlerle daha çok buluşabileceği gerçeği de benimsetilmeye çalışılmaktadır.

Resim 2. Genç Cumhuriyetin İstikballeri.
Kaynak: APİKAM, 2018

Haftanın her günü 08:30-18:00 saatleri arasında kapılarını kent sakinlerine açan kent müzesi ise kurumun kent tarihi ile bu tarihi bütünleyen unsurların görsel olarak sunulduğu birimdir. 70 kişilik bir drama-toplantı salonuna da ev sahipliği yapan APİKAM müzesi, sınırsız sayıda ve formda serginin yapılabildiği, interaktif katılıma olanak sağlayan, sergilerin amaç ve hedef kitleye göre tekrar tekrar değiştirilebildiği “okunur müze” olarak tasarlanmıştır. Müzede yer

sergilenmesini/kent sakinleri tarafından kullanılmasını sağladığı efemera koleksiyonuna ilişkin ayrıntılı bilgiler, kurum yöneticileri ve çalışanları ile 16 Mart 2018 tarihinde yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden derlenmiştir.

alan objeler ve sergiler dikkate alındığında kurumda uygulamada da “okunur müze” anlayışı ile hareket edildiği söylenebilir. Müzede gerçekleştirilen tematik alan sergileri yalnız eylemde değil söylemde de “okunur müze” olmanın en güzel işaretleridir. Bu sergiler kent sakinleri tarafından büyük ilgi görmektedir. Efemera malzemeler açısından da son derece zengin bir koleksiyonu ziyaretçi ile buluşturan ve ortalama olarak bir yıldan uzun süre gösterimde kalan tematik sergilerde şu ana kadar ele alınan temalar “Kent ve Ticaret”, “Kent ve Ulaşım” ve “Kent ve Sağlık” olmuştur. Geçmiş tarihli toplu taşıma biletlerinden, yine yıllar öncesine ait kent halinde pazara sunulan meyve/ sebzenin fiyat listelerine, ülkemizin en eski eczanelerinden biri olan Şifa Eczanesinin birebir kopya maketi içinde tezgâhta sergilenen reçetelerden Uluslararası İzmir Fuarı’nın en gösterişli günlerinde Fuar’da hizmet veren bir restoranın mönüsüne kadar pek çok efemera malzeme bu sergilerde İzmirliyle buluşmuş ve büyük ilgi görmüştür.

APİKAM’ın 2018 yılı içinde açılışını gerçekleştirdiği tematik serginin konusu ise “Kent ve Spor” olarak belirlenmiştir. Söz konusu sergi için kişi ve kurumlardan toplanan obje ve belge sayısı 1.000’den fazladır. Çok az bir bölümü satın alınarak kuruma kalıcı olarak kazandırılan bu malzemelerin önemli bölümü bağış ya da geçici bağış olarak temin edilmiştir. Bu malzemelerin arasında 12 Kasım 1969 yılında oynanan Göztepe-Cardiff City Kupa Galipleri Kupası ikinci tur ilk maçının biletinden, Türk atletizm tarihinin en parlak yıldızlarından Semra Aksu’nun parlak kariyerinde katıldığı yarışmaların anı belgelerine kadar pek çok efemera malzeme vardır. APİKAM yöneticilerinin yaklaşık bir yıl İzmirliyle açık olacak sergiden beklentilerinden biri de malzemeye gösterilecek özen ve bağışçılarda temin güven duygusuyla geçici bağışların en azından bir bölümünün kalıcı bağışa dönüşmesini sağlamaktır. Yine 2018 yılı içinde açılması planlanan kapsamlı diğer bir sergi de kuruluşunun 150’nci yılını kutlayan İzmir Büyükşehir Belediyesi tema olarak belirlenmiştir. Belediye ve hizmetlerinin tarihine ilişkin çok sayıda obje ve belgenin yeniden gün yüzüne çıkarılarak düzenleneceği bu etkinlikte de en önemli zenginliklerden biri kurumun sahip olduğu ve halen toplamaya devam ettiği efemera malzemelerdir. APİKAM’ın daha önceden restoran olarak hizmet veren ek binası son iki yıldır “Özel Günler” temalı sergiler için ayrılmış durumdadır. 29 Ekim, 9 Eylül, 23 Nisan vb. gibi özel günlere ilişkin obje ve belgelerin kent sakinlerinin ziyaretine açıldığı görece daha kısa süreli bu sergilerde işbirliği yapılan kişi ve kurumlardan geçici olarak bağış alınan çok sayıda efemera malzemesine de -Cumhuriyet’in 75’inci yılı balosunda verilen akşam yemeğinin mönüsü gibi- yer verilmektedir.

APİKAM’ın efemera dünyasına kazandırdığı son değer ise “Göç ve Mübadele Anı Evi” dir. APİKAM’a bağlı olarak, 10 Ekim 2017 tarihinde, sürekli hizmet birimi kimliği ile Buca’da açılan Göç ve Mübadele Anı Evi, hemen hepsi eşsiz olan pek çok belge ve objeyi kent sakinlerinin ilgisine sunmuştur. Türk-Yunan mübadelesi başta olmak üzere, Türkiye’ye Balkan ülkelerinden yapılan göçler ile göçmenlerin hikâyesini ve yarattığı kültürel-sosyal değişimleri kayıt

altına almak amacıyla hazırlanan Anı Evi'nde sergilenen obje, fotoğraf ve belgeler için çok sayıda kişi ve kurum bağışta bulunmuştur. Mübadeleyle ilgili tasfiye talepler, nüfus tezkereleri ve benzeri belgeler yalnız APİKAM ve İzmirli için değil, ülkemizin efemera geleneği, zenginliği ve geleceği açısından ufuk açıcudur. APİKAM'ın genelde arşiv ve müze etkinlikleri, özelde ise efemera malzemeler üzerinden geçmiş ile bugün, hatta geçmiş ile gelecek arasında güçlü bağların kurulması hedefi ile yürüttüğü tüm bu çabayı anlamlı kılacak olan şey ise kurumun ziyaretçileri ve efemera malzemelerin ilgilileridir. Kurum aracılığı ile eriştiği efemera malzemeler sayesinde hayatına, kişisel bilgi dünyasına en ufak bir değer ya da anlam katacak her kullanıcı, yalnız APİKAM'ın kurumsal kimliğinin değil, efemeranın da bilgi dünyasındaki yerinin değerini arttıracaktır.

5.a. Seçili Görseller

Ticaret;

Sağlık;

Ulaşım;

Özel Günler (9 Eylül);

Göç ve Mübadele Anı Evi;

Sonuç

Birey ve toplum açısından bilgiyi değerli kılan temel özellik, bilginin insanın hayatında bir şeye karşılık gelmesi, yani bir gereksinimi karşılıyor olmasıdır. Bu değeri sağlayacak olan bilgi sadece bilimsel bilgi olamayacaktır. Çünkü insan hayatının çok yönlü, bireysellikte sınırlandırılmayacak ve deneyimleri referans alan bir formu vardır. Bu tarz, insan yaşamına çok çeşitli, farklı özelliklerde ve biçimlerde, değişik amaçlar doğrultusunda ele alınan bilgi, bilgi kaynağı, bilgi taşıyıcısı ve bilgi aktarıcısı kazandırmıştır. Aynı zamanda bilgi dünyasının zenginliği anlamına da gelen söz konusu çeşitliliğin en az bilinen, hatta çok uzun zaman fark edilmeyen bilgi unsurlarından biri de efemeradır.

Özellikle kültür tarihinin ve sosyal yaşamın en değerli ve eşsiz bilgilerinin aktarıcısı olan efemera bu yönüyle özellikli bilgi kaynakları olarak tanımlanmalıdır. Bilgi kaynakları ve bu kaynaklardan yararlanılmasından söz edildiğinde ilk akla gelen kavram ve kurum bilgi merkezleridir. Bu bağlamda bilgi merkezlerinin bünyelerinde bulunan, düzenleyerek kullanıma sundukları diğer her türden bilgi kaynakları kadar –olanakları ve yeterlilikleri ölçüsünde– efemera malzemelerini de öncüllemeleri gerekir. Bu konuda kitaplar, süreli yayınlar gibi alışılmış materyal türlerindeki kadar teknik ve kullanıcı hizmet standardı geliştirilememiş olsa da, efemeranın bilgi ve bilgi merkezleri dünyasına kazandıracığı derinlik dikkate alındığında bu yönde geliştirilecek eğilim bir tercih değil zorunluluktur.

Efemeranın en dikkat çekici özelliklerinden biri de genellikle üretildikleri ve kullanıma sunuldukları anda parçası oldukları semtin, kentin, bölgenin vb. sınırlılıkları içinde anlamlı olmalarıdır. Efemeranın yerellik özelliği bu bilgi kaynaklarını sosyal ve kültür tarihi açısından çok daha önemli hale getirmektedir. Zira kültür ve sosyal tarih araştırmalarının başlangıç kerterizi öncelikle yerel sınırlardır. Yerellik bağlamında değerlendirildiğinde, varlık nedenleri ve görev tanımları açısından efemera en yakın ve kucaklayıcı bilgi merkezleri kent arşivi ve müzeleridir.

Ülkemizde türünün ilk örneği olan Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, efemera malzemenin birer bilgi kaynağı olarak kabul ve muamele edilmesi açısından ulusal anlamda önemli bir yeri doldurmaktadır. Yalnız satın alma ya da kalıcı bağış aracılığı ile mülkiyetine sahip olduğu, bünyesinde bulundurduğu ve kullanıma sunduğu efemera malzemeleriyle değil, geçici bağışlar ve işbirliği içinde bulunduğu kişi ve kurumların sağladığı olanaklarla da çok sayıda efemera malzemesini ilgili İzmirliilerin gündemine taşıyan APİKAM, sosyal ve kültürel tarihimizin önemli hamilerindedir. Bu sorumluluğu yalnız İzmir ile sınırlı olmadan yerine getirmeye gayret ettiğini her fırsatta dile getiren kurumun efemera açısından en dikkat çekici uygulaması tematik sergileridir.

Efemera açısından sahip olduğu -bir bölümü ödünç alınmış- zenginliğini özel günler sergileri, obje ve belgeye dayalı sınırlı satın alma ve bağış ile arttırmaya ve sürekli kılmaya çaba göstermektedir. APIKAM'ın efemera malzemeye ilişkin yeteneğini, yeterliliğini, daha da önemlisi farkındalığını ve çabasını taçlandıran son gelişme kent sakinlerine kapılarını sürekli açma hedefi ile faaliyete geçen Göç ve Mübadele Anı Evi olmuştur.

APIKAM ve efemera koleksiyonu noktasında belirtilmesi gereken en önemli unsurlardan biri de bu çabaların bir arz talep dengesinin ve kentte yaşayanların bilgi, belge ve obje paylaşımı konusunda işbirliğine açık olmalarının bir sonucu olduğudur. İçinde pek çok fedakârlığı, psikolojik kırılmayı, paylaşma ve iletişim güçlüğünü da barındıran bu sürecin amaca ulaşmasının, kültürel sürekliliğe ve sosyal ortaklığa katkı sağlamasının en önemli göstergesi ise paylaşımları sırasında pek çok sınırın aşılması gereken efemeranın kent sakinlerinde ne ölçüde ilgiye, gereksinime, özene ve farkındalığa dönüştüğüdür. APIKAM, yeterlilikleri, yetenekleri ve İzmir, bu konuda umutlu olunması gerektiğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

I. Sözlükler

Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü, S. Karakaş, F. Rukancı ve H. Anameriç (Ed.), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

II. Makaleler

AKKAYA, M. A., "A Research on Awareness Level of Ahmet Piriştina İzmir City Archive and The Museum (APİKAM) in The Town, As The Earliest Form of Turkey". *Türk Kütüphaneciliği*, C.29, S.3, 2015, s.499-514.

BAYDUR, G., "Yerel Araştırmalarda Arşivlerin Değeri". *Türk Kütüphaneciliği*. C.17, S.3, 2003, s.263-270.

BURANT, J., "Ephemera, Archives, and Another View of History". *Archivaria*, S.40, 1995, s.189-198.

HADLEY, N., "Access and Description of Visual Ephemera". *Collection Management*, C.25, S.4, 2001, s.39-50

LAUNDER, M., "Saving Printed Ephemera: Setting Priorities in Preserving Evidence of The Everyday". *Current Studies in Librarianship*, C.26, S.1/2, 2002, s.67-76.

MUSSELL, J., "The Passing of Print". *Media History*, C.18, S.1, 2012, s.77-92.

SOMER, Ş. N. ve Keskin, İ., "Bilgi Kaynağı Olarak Efemera ve Türleri". *Bilgi Dünyası*, C.13, S.2, 2012, s.437-456.

YOUNG, T. G., "Evidence: Toward a Library Definition of Ephemera". *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage*, C.4, S.1, 2003, s.11-26.

III. Kitaplar

ACUN, F., "Görselden Tarih Yazmak", *Türkiye'de Tarih Yazımı* içinde (ss. 423-434), V. Engin ve A. Şimşek (Ed.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

- İNCEOĞLU, S., "Efemera Kavramı ve Avrupa'daki Bilgi Merkezlerinden Örnekler", *Bilgi ve Belge Balışmaları: Özel Arşivlerde Teori ve Uygulama* içinde (ss. 209-231), T. Karatepe, E. Y. Şentürk ve V. Saydam (Ed.), Hiperyayın, İstanbul, 2017.
- KESKIN, İ. ve Somer, Ş. N., "Efemera Koleksiyonu Oluşturmada Arşivcinin Rolü", *Prof. Dr. K. Gülbün Baydur'a Armağan* içinde (ss. 35-41), Ö. Külcü, T. Çakmak ve N. Özel (Yay. Haz.), Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, 2012.
- KESKIN, İ. ve Somer, Ş. N., "Efemeranın Bir Bilgi Kaynağı Olarak Değerlendirilmesi". *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı Cilt II* içinde (ss. 205-217), F. M. Emecan, İ. Keskin ve A. Ahmetbeyoğlu (Haz.), Timaş, İstanbul, 2013.
- KYVIG, D. E. ve Marty, M. A., *Yanıbaşımızdaki Tarih*, N. Özsoy, (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2011.
- MAKEPEACE, C. E., *Ephemera: A Book on Its Collection, Conservation and Use*, Gower Publishing Company Limited, Hants, 1985.
- SOMER, Ş. N. ve Keskin, İ., "Efemera Bulunduran/Derleyen Yerler: Bir Değerlendirme". *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe/İsmail E. Erünsal'a Armağan 2. Cilt: Edebiyat ve Tasavvuf Kütüphanecilik ve Arşivcilik* içinde (ss. 1069-1084), H. Aynur, B. Aydın ve M. B. Ülker (Haz.), Ülke, İstanbul, 2014.
- YILMAZ, F. ve Yetkin, S., *İtfaiye Binası'ndan İzmir Kent Müzesi Arşivi'ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2002.

IV. Tezler

- AYTOKMAK, D., *İstanbul Kent Müzesi İçin Yeni Yaklaşımlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- DALY, D. P., *Community, Ephemera and Archives*, Doktora Tezi, Arizona Üniversitesi, Arizona, 2016.
- KAYA, A., *Efemera Koleksiyonlarının Derlenmesi, Tanımlanması, Erişimi ve Korunması: İstanbul Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015.

V. İnternet Kaynakları

- "About The Ephemera Society", The Ephemera Society, <http://www.ephemera-society.org.uk/about.html> (13.03.2018).

- Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi (APIKAM), 2018, <http://www.apikam.org.tr> (Erişim: 17.03.2018).
- Algan, D., Ayhan, Ö., Besen, C., Erkoç, S. ve Görel, B., "Türkiye'de Efemera ve Efemeristler", 2014, <http://repository.bilkent.edu.tr/password-login> (Erişim: 12.02.2018).
- de Beaumont, S. (2015). "The Ephemera Society Celebrating 40 Years" *The Ephemera Society*, 2015, <http://www.ephemera-society.org.uk/articles/ephsoc.html> (Erişim: 22.03.2018).
- "Ephemera", *Online Etymology Dictionary*, 2018, <https://www.etymonline.com/word/ephemera> (Erişim: 09.03.2018).
- "Ephemera: The Stuff of History: Report of The Working Party on Ephemera Set Up By CILIP (The Chartered Institute of Library and Information Professionals)", 2003, http://CILIP_Ephemera_the_stuff_of_history.pdf (Erişim: 21.02.2018).
- "Müze", *Türk Dil Kurumu*, 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aba609308fe49.00848491 (Erişim: 13.03.2018).